# O'ZBEK MAKTABLARIDA RUS TILINI O'QITISHDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

**Ergasheva Dilbar Ibrohim qizi**

**Annotatsiya.** Maqolada o'zbek tilida ta'lim olib boriladigan umumta'lim maktablarining 5–7-sinflarida rus tilini o'qitishda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish masalasi yoritiladi. Til birliklarini vaziyatga mos qo'llash, axborot almashish va suhbatni davom ettirishga yo'naltirilgan topshiriqlar tizimi taklif etiladi. O'zbek va rus tillarining ayrim tuzilmaviy farqlari asosida nutqiy tayanchlarni tanlash, juftlikdagi ishni tashkil etish va xatolarni tuzatish usullari izohlanadi. Metodik loyihalash natijasida 45 daqiqalik dars modeli va analitik baholash mezonlari ishlab chiqiladi. Tavsiyalarni amaliyotga joriy etish shartlari hamda keyingi empirik tekshiruv yo'nalishlari ko'rsatiladi.

**Kalit so'zlar:** rus tili, o'zbek maktabi, kommunikativ kompetensiya, nutqiy vaziyat, axborot bo'shlig'i, juftlikdagi ish, lingvistik interferensiya, baholash.

**Аннотация.** В статье рассматривается формирование коммуникативной компетенции при обучении русскому языку учащихся 5–7 классов общеобразовательных школ с узбекским языком обучения. Предлагается система заданий, направленных на ситуативное использование языковых средств, обмен информацией и поддержание диалога. Раскрываются способы выбора речевых опор, организации парной работы и коррекции ошибок с учётом отдельных структурных различий узбекского и русского языков. Представлены модель 45-минутного урока и аналитические критерии оценивания. Обозначены условия применения рекомендаций и направления их последующей эмпирической проверки.

**Ключевые слова:** русский язык, школа с узбекским языком обучения, коммуникативная компетенция, речевая ситуация, информационный пробел, парная работа, языковая интерференция, оценивание.

**Abstract.** This theoretical and methodological article addresses communicative competence in Russian lessons for Grades 5–7 in Uzbek-medium schools. It proposes tasks for using language in context, exchanging information and sustaining dialogue. Selected structural differences between Uzbek and Russian inform the choice of language support, pair-work procedures and error correction. The article presents a 45-minute lesson design and an analytic assessment framework. Conditions for classroom implementation and directions for subsequent empirical evaluation are outlined.

**Keywords:** Russian language, Uzbek-medium school, communicative competence, communicative situation, information gap, pair work, language interference, assessment.

Kirish

Rus tili darsida grammatik qoidani bilish bilan undan suhbatda foydalanish bir xil natija emas. O'quvchi kelishik shakllarini yozma mashqda to'g'ri qo'llashi, lekin manzil so'rash yoki kerakli kitobni topish vaziyatida gap tuzishga qiynalishi mumkin. Shu sababli dars natijasini faqat bajarilgan mashqlar soni bilan belgilash yetarli emas. O'quvchi yangi til vositasi yordamida qanday axborotni tushungani, qanday savol bergani va qaysi amaliy vazifani bajargani ham hisobga olinishi kerak.

Ushbu maqolada "o'zbek maktablari" tushunchasi ta'lim o'zbek tilida olib boriladigan umumta'lim maktablarini anglatadi. Tavsiyalar, asosan, 5–7-sinflarga mo'ljallangan bo'lib, ularni tanlashda sinfning tayyorgarligi, darslik mavzusi va o'quvchilarning ruscha nutq bilan maktabdan tashqarida uchrashish imkoniyati e'tiborga olinadi. Barcha o'quvchilarda bir xil qiyinchilik borligi



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

taxmin qilinmaydi. Darsdagi qisqa diagnostika tayanch hajmini va topshiriq murakkabligini belgilash uchun zarur.

Maqolaning maqsadi rus tili darsidagi leksik va grammatik materialni mazmunli muloqot vazifasi bilan bog'lashning metodik yo'llarini ishlab chiqishdan iborat. Buning uchun kommunikativ topshiriqning tarkibi aniqlanadi, o'zbek tilidan foydalanish chegaralari izohlanadi hamda dars va baholash modeli taklif etiladi. Ishning amaliy qiymati o'qituvchi foydalanishi mumkin bo'lgan topshiriq namunalarida namoyon bo'ladi.

Nazariy asos va tadqiqot metodlari

CEFR Companion Volume til faoliyatini qabul qilish, nutq yaratish, o'zaro muloqot va mediatsiya doirasida tavsiflaydi [1]. Mazkur tasnif rus tili darsini turli faoliyatlar uyg'unligida loyihalashga nazariy asos beradi. Biroq xalqaro deskriptorlar O'zbekiston maktablarining muayyan sinfi uchun tayyor talab sifatida olinmaydi. Ular darslik va o'quv maqsadlariga moslashtirilgan kuzatuv mezonlarini tuzishda metodik yo'nalish sifatida qo'llanadi.

P. Nation til kursida mazmunni tushunish, mazmunli nutq yaratish, ravonlik va til shakliga e'tibor o'rtasidagi muvozanatni asoslaydi [2]. Ushbu maqolada bu g'oya grammatikani qisqa tushuntirishdan keyin uni maqsadli suhbatda ishlatish zarurati bilan bog'lanadi. Muayyan 45 daqiqalik darsda barcha faoliyatlarga teng vaqt ajratish shart emas; muvozanat mavzu bo'yicha bir necha dars ketma-ketligida ham ta'minlanishi mumkin.

Tadqiqot nazariy-metodik xarakterga ega. Manbalarni tahlil qilish, ayrim til hodisalarini qiyoslash, o'quv vazifalarini modellashtirish va baholash mezonlarini operatsionallashtirish usullari qo'llanildi. Quyidagi dars modeli va topshiriqlar mualliflik metodik takliflaridir. Maktablarda tajriba-sinov o'tkazilmaganligi sababli takliflarning samaradorligi haqida statistik xulosa berilmaydi.

Kommunikativ topshiriqda o'quvchi kim bilan, nima maqsadda va qanday natijaga erishish uchun gaplashishi aniq bo'lishi lozim. "Beshta gap tuzing" topshirig'i til shaklini mashq qildiradi. "Do'stingiz bilan kutubxonaga borish vaqtini kelishing" topshirig'i esa gaplarni bir-biriga bog'lash, vaqtni so'rash, taklif qilish va suhbatdosh javobiga munosabat bildirishni talab qiladi. Ikki turdagi mashq ketma-ket qo'llanganda shaklni o'zlashtirish bilan undan foydalanish o'rtasidagi bog'lanish ko'rinadi.

Axborot bo'shlig'i usulida sheriklarning kartochkalaridagi ma'lumotlar bir-birini to'ldiradi. Bir o'quvchida kutubxonaning ish vaqti, boshqasida esa to'garak jadvali bo'ladi. Ular "Когда открывается библиотека?", "Во сколько заканчивается кружок?", "Давай встретимся в три часа" kabi nutqiy birliklar yordamida uchrashuv vaqtini kelishadi. Yakuniy mahsulot ikki o'quvchiga ham mos keladigan vaqt yozilgan kichik reja bo'ladi. Kartochkalar bir xil bo'lsa, savol berishga ehtiyoj kamayadi; shuning uchun ma'lumotlar ataylab turlicha taqsimlanadi.

Boshlang'ich tayanch sifatida "Я хочу…", "Мне нужна…", "Где находится…?", "Повторите, пожалуйста" kabi qoliplar berilishi mumkin. Biroq o'quvchi butun dialogni yoddan takrorlash bilan cheklanmasligi kerak. Birinchi urinishdan keyin vaqt, joy yoki buyum almashtiriladi. Shunda o'quvchi tanish qolipni yangi ma'lumot bilan to'ldiradi. Keyingi darsda tayanch qisqartirilib, faqat kalit so'zlar qoldiriladi.

O'zbek tilida grammatik jins kategoriyasi mavjud emas, rus tilida esa ot bilan sifatning moslashuvi jinsga ko'ra ham amalga oshadi. "Новый учебник", "новая книга", "новое письмо" birikmalarini alohida qoidalar sifatida yodlashdan oldin ularning ma'nosi va gapdagi vazifasi tushuntiriladi. So'ng o'quvchilar buyum kartochkalarini tegishli birikmalar bilan bog'laydi va "У меня новая книга"



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

shaklida o‘z axborotini bildiradi. Bu farq xatolarning mumkin bo‘lgan izohidir; har qanday xatoni avtomatik ravishda ona tili ta’siriga bog‘lash to‘g‘ri bo‘lmaydi.

Joy va yo‘nalish munosabatlarini o‘rgatishda “в школе” va “в школу” shakllari “Где?” hamda “Куда?” savollari bilan birga beriladi. Sinf rejasi asosida o‘quvchi avval buyum yoki xonaning joylashuvini aytadi, keyin harakat yo‘nalishini tushuntiradi. O‘qituvchi qisqa o‘zbekcha izoh bilan ma’no farqini aniqlashtirishi mumkin. Asosiy mashq esa rus tilidagi savol-javob orqali bajariladi. Shu tariqa ona tili tushunishga tayanch bo‘lib xizmat qiladi, ruscha nutq uchun ajratilgan vaqt esa saqlanadi.

Talaffuzga oid ish ham ma’noli topshiriqqa bog‘lanadi. O‘quvchi urg‘u qo‘yilgan so‘zni eshitadi, takrorlaydi va shu so‘z ishtirokida savol beradi. Xatoni tuzatishda bir dars uchun ustuvor belgi tanlanadi: masalan, o‘rganilayotgan so‘zlardagi urg‘u yoki sifat va ot moslashuvi. Barcha xatolarni bir vaqtda izohlash suhbatni uzib qo‘yishi mumkin. O‘qituvchi muloqotga to‘sqinlik qilgan xatoni darhol aniqlashtiradi, boshqa xatolarni esa faoliyat yakunida muhokama qiladi.

Darsni tashkil etishning amaliy modeli

“Kutubxonaga tashrif” mavzusidagi 45 daqiqalik dars uchun maqsad quyidagicha belgilanadi: o‘quvchi kitob so‘raydi, mavjudlik haqidagi javobni tushunadi va kitobni olish shartini aniqlashtiradi. Dars boshlanishida uch daqiqalik vaziyatli savol orqali mavjud lug‘at aniqlanadi. Keyingi besh daqiqada qisqa dialog tinglanadi; o‘quvchilar qaysi kitob so‘ralgani va qachon qaytarilishi kerakligini topadi. Yetti daqiqada zarur leksika hamda “Мне нужна книга…” qolipi misollar asosida mashq qilinadi.

Keyingi o‘n daqiqada juftliklar turlicha kartochkalar bilan ishlaydi: “kitobxon” kerakli kitob nomini biladi, “kutubxonachi” esa kitoblarning mavjudligi va qaytarish muddatini biladi. Rollar almashadi. Sakkiz daqiqalik ikkinchi vazifada so‘ralgan kitob topilmaydi va boshqa kitob tavsiya qilish talab etiladi. Besh daqiqada kuzatilgan xatolar ism ko‘rsatmasdan muhokama qilinadi. Qolgan yetti daqiqada o‘quvchilar dialogni qisqa yozma eslatmaga aylantiradi va dars maqsadi bo‘yicha o‘z ishini baholaydi.

1-jadval. Kommunikativ topshiriqlarning metodik tuzilishi

| **Topshiriq** | **Nutqiy harakat** | **Yakuniy mahsulot** |
|---|---|---|
| Kutubxonada kitob olish | So‘rash va muddatni aniqlashtirish | Kitob va qaytarish sanasi yozilgan eslatma |
| Uchrashuvni rejalashtirish | Vaqt taklif qilish va kelishish | Ikki sherikka mos uchrashuv rejasi |
| Maktabda yo‘l ko‘rsatish | Joyni so‘rash va yo‘nalishni tushuntirish | Xaritada belgilangan yo‘nalish |

Juftlikdagi ish boshlanishidan oldin vazifa va yakuniy mahsulot bir misol bilan ko‘rsatiladi. O‘qituvchi suhbat davomida barcha juftliklarni to‘xtatmaydi, ayrimlariga kerakli so‘zni yoki savol qolipini taklif qiladi. Faol o‘quvchi butun dialogni o‘zi bajarib qo‘ymasligi uchun har bir sherik kamida bitta savol berishi va bitta axborotni yetkazishi shart qilib belgilanadi. Guruhdagi rol taqsimoti o‘quvchilarni qat’iy “kuchli” va “sust” toifalarga ajratishga asoslanmaydi.

Baholash va metodik muhokama

Baholashda to‘rtta mezon taklif etiladi: vazifani bajarish, suhbatdosh nutqini tushunish, til vositalarining tushunarliligi va muloqotni davom ettirish. Har bir mezon 0–2 ball bilan tavsiflanadi. Nol ball faoliyatda dalil kuzatilmaganini; bir ball yordam bilan bajarilganini; ikki ball esa vaziyatga mos



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

mustaqil bajarilganini bildiradi. Jami sakkiz ball ushbu topshiriq uchun diagnostik ko‘rsatkich bo‘lib, uni maktabning rasmiy bahosiga avtomatik aylantirish tavsiya etilmaydi.

Masalan, o‘quvchi kitob nomini to‘g‘ri aytib, qaytarish muddatini aniqlamasa, vazifa qisman bajarilgan bo‘ladi. U grammatik jihatdan mukammal bo‘lmagan, ammo tushunarli savol bilan kerakli muddatni aniqlasa, muloqot natijasi e’tirof etiladi va grammatik tuzatish alohida qayd qilinadi. Keyingi urinishda aynan qayd etilgan shaklni tuzatish maqsadi qo‘yiladi. Shu usul bahoni izohli teskari aloqa bilan bog‘laydi.

Modelni tekshirish uchun o‘qituvchi ikki yoki uch haftalik mavzu davomida o‘xshash, ammo bir xil bo‘lmagan vazifalarni berishi mumkin. Boshlang‘ich va yakuniy dialoglarda mustaqil savol berish, aniqlashtirish hamda vazifani yakunlash holatlari qayd etiladi. Natijaga qatnashuv, avvalgi tayyorgarlik va qo‘shimcha ruscha muloqot imkoniyati ta’sir qilishi mumkin. Shu omillar nazorat qilinmasdan kuzatilgan o‘zgarishni faqat bitta metodning ta’siri deb talqin qilish mumkin emas.

Xulosa

O‘zbek tilida ta’lim olib boriladigan maktablarda rus tili darsini kommunikativ maqsad asosida loyihalash til shakli, nutqiy ehtiyoj va baholashni yagona vazifada birlashtirish imkonini beradi. Tavsiya etilgan tizimda qisqa tushuntirish, tayanchli mashq, axborot almashish va yangi vaziyatda qayta qo‘llash izchil tashkil etiladi. Ona tiliga qiyoslash ma’noni tushuntirish uchun qo‘llanadi, keyingi faoliyatda esa ruscha nutq uchun zarur imkoniyat yaratiladi.

O‘qituvchiga har bir mavzu uchun kuzatiladigan nutqiy natijani belgilash, dialog kartochkalaridagi axborotni turlicha taqsimlash va teskari aloqada bir yoki ikki ustuvor xatoga e’tibor qaratish tavsiya etiladi. Maqolada ishlab chiqilgan dars modeli tayyor universal yechim sifatida emas, sinf ehtiyojiga moslashtiriladigan metodik loyiha sifatida taqdim etildi. Uning samaradorligi keyingi bosqichda real dars kuzatuvlari va taqqoslanadigan nutqiy vazifalar orqali tekshirilishi lozim.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 280 p. https://book.coe.int/en/education-and-modern-languages/8150-common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching-assessment-companion-volume.html
2. Nation P. Best Practice in Vocabulary Teaching and Learning // Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice / Eds. J. C. Richards, W. A. Renandya. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. P. 267–272. https://doi.org/10.1017/CBO9780511667190.037
3. Council of Europe. Mediation in the classroom. https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/mediation-in-the-classroom (murojaat sanasi: 07.10.2026).
4. Council of Europe. CEFR Descriptors. https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/cefr-descriptors (murojaat sanasi: 07.10.2026).
5. Jurayev B. T. Pedagogik va psixologik fanlarni o ‘qitish metodikasi //Fan va talim” Buxoro-2022.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.